

Marlena PIEKUT*, Kamil PIEKUT**

KONSUMPCJA DÓBR KULTURALNO-REKREACYJNYCH PRZEZ MIESZKAŃCÓW MIAST

CONSUMPTION OF CULTURAL AND RECREATIONAL GOODS AND SERVICES BY CITY INHABITANTS

DOI: 10.25167/sm.1916

ABSTRAKT: Celem artykułu jest pogłębienie wiedzy z zakresu kształtowania się konsumpcji towarów i usług kulturalno-rekreacyjnych wśród mieszkańców miast, ze wskazaniem współzależności między poziomem tej konsumpcji a determinującymi ją czynnikami ekonomiczno-społecznymi i demograficznymi. Wykazano, że im w większym mieście zlokalizowane było gospodarstwo domowe, tym więcej przeznaczano w nim na kulturę i rekreację. W latach 2006–2019 zaobserwowano względną stabilizację poziomu wydatków na kulturę i rekreację w miejskich gospodarstwach domowych. Na korzystanie z towarów i usług rekreacyjno-kulturalnych przez mieszkańców miast wpływa wiele zmiennych, w tym poziom wykształcenia, płeć oraz wiek osób w gospodarstwie domowym, a także dochód rozporządzalny.

SŁOWA KLUCZOWE: rekreacja, kultura, wydatki, gospodarstwa domowe, miasta

ABSTRACT: The aim of the article is to deepen the knowledge concerning the formation of consumption of goods and services pertaining to culture and recreation among city dwellers, with an indication of the correlation between the level of this consumption and the economic, social and demographic factors that determine it. It was shown that the larger the city in which the household is based, the larger the amounts it spends on culture and recreation. The years 2006-2019 saw a relative stability regarding the expenditure of urban households with reference to these spheres of activity. The use of recreational and cultural goods and services by city residents is influenced by many variables, including the level of education, gender and age of people in the household, as well as disposable income.

KEY WORDS: recreation, culture, expenditures, households, city

Wstęp

Współczesne zmiany zachodzące w sferze zachowań konsumentów prowadzą do sytuacji, w której konsumpcja oprócz podstawowego znaczenia (użytkowanie dóbr materialnych i usług w celu zaspokojenia potrzeb) stała się wyznacznikiem jakości życia, sposobem wyrażania siebie przez konsumentów oraz kryterium podziału spo-

* <http://orcid.org/0000-0001-6449-5143>, e-mail: marlena.piekut@pw.edu.pl.

** <http://orcid.org/0000-0001-5126-8064>, e-mail: kamil.piekut.stud@pw.edu.pl.

łeczeństwa. Konsumpcja towarów i usług rekreacyjno-kulturalnych, która zaspokaja potrzeby wyższego rzędu, może stanowić dla wielu konsumentów sposób na wyrażenie siebie i podniesienia jakości życia, a tym samym może stanowić kryterium podziału między osobami korzystającymi z tego typu dóbr a osobami mającymi ograniczony do nich dostęp – w szczególności chodzi tu o towary i usługi nabywane odpłatnie przez członków gospodarstw domowych.

Celem opracowania jest pogłębienie wiedzy z zakresu kształtowania się konsumpcji towarów i usług kulturalno-rekreacyjnych wśród mieszkańców miast, ze wskazaniem współzależności między poziomem tej konsumpcji a determinującymi ją czynnikami ekonomiczno-społecznymi i demograficznymi.

Podmiotem analizy jest miejskie gospodarstwo domowe jako podstawowa jednostka konsumująca. W gospodarstwie domowym kształtują się bowiem potrzeby rekreacyjno-kulturalne oraz podejmowane są decyzje dotyczące konsumpcji w ramach posiadanych środków. Pod pojęciem „gospodarstwa domowego” należy rozumieć – zgodnie z terminologią Głównego Urzędu Statystycznego – zespół osób spokrewnionych ze sobą lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się, lub osobę utrzymującą się samodzielnie, bez względu na to, czy mieszka sama, czy z innymi osobami (Barlik, Lewandowska i Siwak 2018).

Przedmiotem analizy jest konsumpcja towarów i usług rekreacyjno-kulturalnych, rozpatrywana jako strumień wydatków przeznaczonych na zakup tych usług w celu zaspokojenia potrzeb konsumentów. Wydatki w zakresie towarów i usług rekreacyjno-kulturalnych obejmują m.in. opłatę za wstęp do kina, opery, zoo, teatru, muzeum, galerii sztuki oraz opłaty związane z pozostałą działalnością kulturalną, wypoczynkową i sportową. Są to na przykład koszty ponoszone na korzystanie ze sprzętu sportowego, turystycznego, wypożyczenie koni, eksploatawanie basenów, siłowni, lodowisk, jak również opłaty za radio, telewizję, Internet (tylko do 2012 r., obecnie w kategorii łączność) czy wykonywanie zdjęć. Do tej grupy wydatków zaliczane są dodatkowo nakłady poniesione na sprzęt audiowizualny, fotograficzny i informatyczny, inne sprzęty trwałego użytku typu instrumenty muzyczne, sprzęt kulturystyczny, stoły do bilardu oraz pozostałe sprzęty związane z rekreacją, takie jak gry, zabawki, śpiwory, namioty, akcesoria lekkoatletyczne i gimnastyczne, sprzęt narciarski, wędkarski, pływacki czy obuwie przeznaczone do celów turystycznych i sportowych. Koszty poniesione na gazety, książki, czasopisma, artykuły piśmienne oraz turystykę zorganizowaną także stanowią część wydatków w zakresie rekreacji i kultury (Barlik, Lewandowska i Siwak 2018).

Znaczenie usług rekreacji i kultury dla miast i ich mieszkańców

Życie w mieście jest dla wielu osób coraz bardziej uciążliwe. Źródeł dyskomfortu jest wiele, a wśród nich wymienić można problemy z przemieszczaniem się, obcowanie z coraz większą liczbą osób, zanieczyszczenie powietrza, zagrożenia dla osobistego bezpieczeństwa (Szołtysek 2011). Codzienne doświadczenia z życiem w infrastrukturze miejskiej oraz obecna sytuacja pandemiczna stały się dla wielu osób powodem podjęcia

decyzji o przeprowadzce w inne miejsce. Jednocześnie przeprowadzka poza miasto nie rozwiązuje problemów. W mieście zazwyczaj realizowana jest większość potrzeb życiowych – miasto daje możliwości pracy, zakupów czy aktywnego uczestnictwa w życiu kulturalnym. Problemem może stać się zatem wybór miasta, które spełni oczekiwania coraz bardziej wymagających konsumentów.

Wzrost mobilności ludzi to jeden z czynników przemian współczesnych konsumentów. Przyczynami migracji ludności są: chęć podjęcia nowej, często lepszej pracy, chęć awansu społecznego, czy po prostu chęć zmiany miejsca zamieszkania na takie, które bardziej się podoba. Właściwe zagospodarowanie przestrzeni miejskiej może stać się stymulatorem przyciągającym ludzi i zarazem wpłynąć na podwyższenie ich jakości życia. Miasto powinno zapewnić mieszkańcom miejsca do realizacji przez nich aktywności fizycznej, czego efektem może być poprawa ich stanu zdrowia. Dostępność infrastruktury kulturalno-rekreacyjnej stanowi determinantę dodatnio związaną z aktywnością fizyczną (Mackenbach et al. 2018). W mieście należy stwarzać warunki do lepszego życia. Dostępność urządzeń oraz instytucji infrastrukturalnych niejednokrotnie wprost przekłada się na atrakcyjność miejsca zamieszkania i wywiera wpływ na jakość życia (Rochmińska i Pędziwiatr 2017).

Działania władz miejskich mające na celu zwiększanie dostępności oferty rekreacyjno-kulturalnej mogą prowadzić do wyrobienia u mieszkańców nawyku stałej dbałości o utrzymanie poziomu sprawności fizycznej (Sieńko-Awierianów, Głowacka i Chudecka 2016, Smith et al. 2019) i rozwoju intelektualnego. Aktywność fizyczna oraz korzystanie z usług jednostek kultury pozwala konstruktywnie wykorzystać czas wolny, zmniejszyć poziom stresu, a także rozwijać pasje i zainteresowania. W konsekwencji prowadzi to do poprawy jakości życia użytkowników infrastruktury rekreacyjno-kulturalnej. Rozwój rekreacji i kultury w miastach w aspekcie społecznym wpływa na poprawę jakości życia mieszkańców miast, a w aspekcie ekonomicznym stanowi determinantę aktywizującą lokalną gospodarkę. Wzbogaca też wizerunek miasta (aspekt psychologiczny) oraz prowadzi do waloryzacji przestrzeni miejskiej (aspekt kulturowy i przestrzenny) (Kruszyńska i Poczta 2019).

Źródła danych i metody badania

Dane źródłowe stanowiły dane GUS, tj. wyniki badań budżetów gospodarstw domowych z lat 2006–2019 oraz indywidualne dane z badania budżetów gospodarstw domowych za 2016 rok. Podmiotem zainteresowania były gospodarstwa domowe zlokalizowane w miastach o różnej wielkości. Z indywidualnej bazy danych GUS (obejmującej 36 886 gospodarstw domowych) wyselekcjonowano przypadki odnoszące się do gospodarstw domowych zlokalizowanych w miastach. Przypadków o pożądanym cechach było 21 281.

Metody badania to: analiza danych wtórnych z ogólnodostępnych danych GUS i indywidualnych, niepublikowanych danych, analiza historyczno-porównawcza, analizy statystyczne (funkcja trendu, analiza wariancji, testy statystyczne).

Przy badaniu szeregów czasowych wydatków na rekreację i kulturę wykorzystano funkcję trendu, którego najprostszą postacią jest trend liniowy. Model jest w tym przypadku taki sam jak proste równanie regresji liniowej, z tym że zmienną objaśnianą jest zmienna czasowa (t). Na podstawie wartości współczynnika trendu liniowego uzyskuje się informację, o ile średnio zmieniło się zjawisko w ciągu jednej jednostki czasu. Wartość prawdopodobieństwa testowego (p) w tym przypadku dotyczy weryfikacji hipotezy o istotności współczynnika kierunkowego trendu (Kot, Jakubowski i Sokołowski 2011).

Różnice w wynikach między typami miejskich gospodarstw domowych badano z wykorzystaniem analizy wariancji. Jeśli w wyniku weryfikacji hipotezy zerowej okazało się, że średnie wyników grup porównawczych są statystycznie istotne, badano, które pary różnią się istotnie. Do tego celu wykorzystano test *post-hoc* (test Scheffégo) (*Metody statystycznej analizy...* 2009).

Kultura i rekreacja w budżetach gospodarstw domowych mieszkańców miast

Konsumpcja stanowi czynnik determinujący rozwój współczesnych miast. W epoce przemysłowej sukces gospodarczy ośrodków miejskich jest bardziej niż dotychczas zależny od ich zdolności do zaspokajania potrzeb konsumentów. Współcześnie konsumpcja służy ludziom za narzędzie samorealizacji, prezentowania umiejętności i talentów, wyrażania własnej tożsamości (Wątroba 2009), natomiast style życia zaczęły być determinowane dostępem do infrastruktury oferującej zaspokojenie potrzeb konsumentów. Wyraźnym przejawem wzrostu znaczenia konsumpcji dla ekonomicznego życia współczesnych miast jest powstanie „sektora” gospodarczego, który nazywa się „gospodarką czasu wolnego” (Bromley, Tallon i Thomas 2003).

W konsekwencji rozwoju gospodarki, w tym „sektora czasu wolnego” oraz wzrostu zamożności społeczeństwa, zmienił się sposób gospodarowania dochodami, a także poziom i struktura wydatków. Zarówno dochody, jak i wydatki ponoszone na rekreację i kulturę zasługują na uwagę, ponieważ odzwierciedlają one zmiany, jakie zaszły w konsumpcji mieszkańców miast.

W latach 2006–2019 przeciętne miesięczne wydatki na kulturę i rekreację w polskich gospodarstwach domowych według wielkości miasta przedstawiały się następująco. Im większe było miasto, tym większe ponoszono wydatki na rekreację i kulturę w gospodarstwach domowych. Po pierwsze, fakt ten można tłumaczyć korzystniejszą sytuacją finansową mieszkańców większych miast, a po drugie – bardziej rozbudowaną infrastrukturą obiektów kulturalno-rozrywkowych. W 2019 r. w gospodarstwach domowych z największych miast średnio na osobę przeznaczano ponad 139 zł, a w gospodarstwach z najmniejszych miast prawie o połowę mniej, tj. około 73 zł. Zauważony spadek wydatków na kulturę i rekreację w 2013 r. w porównaniu do roku 2012 wynikał z faktu zmiany metodyki agregacji kategorii wydatków. Z grupy wydatków na rekreację i kulturę w 2013 r. usunięto wydatki za usługi internetowe (tabela 1).

Tabela 1

Przeciętne miesięczne wydatki na rekreację i kulturę oraz ich dynamika w polskich gospodarstwach domowych w latach 2006–2019 według wielkości miast w przeliczeniu na 1 osobę (w PLN)

Wyszczególnienie	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Miasta poniżej 20 tys. mieszkańców	43,77	51,41	60,91	93,49	66,39	69,32	72,11	59,39	60,34	63,39	73,45	72	64,94	72,69
<i>Dynamika</i>	100,0	117,5	139,2	213,6	151,7	158,4	164,7	100,0	101,6	106,7	123,7	121,2	109,3	122,4
Miasta z 20–99 tys. mieszkańców	55,03	61,17	70,79	61,29	80,52	81,63	84,26	68,02	69,72	96,99	78,94	86,19	76,82	81,94
<i>Dynamika</i>	100,0	111,2	128,6	111,4	146,3	148,3	153,1	100,0	102,5	142,6	116,1	126,7	112,9	120,5
Miasta z 100–199 tys. mieszkańców	58,65	73,08	88,51	76,66	92,41	96,27	102,3	75,83	84,15	85,28	90,7	100,57	88,69	89,68
<i>Dynamika</i>	100,0	124,6	150,9	130,7	157,6	164,1	174,4	100,0	111,0	112,5	119,6	132,6	117,0	118,3
Miasta z 200–499 tys. mieszkańców	75,02	88,67	94,32	87,4	106,12	109,7	109,29	81,92	78,79	83,02	93,2	99,37	100,37	107,15
<i>Dynamika</i>	100,0	118,2	125,7	116,5	141,5	146,2	145,7	100,0	96,2	101,3	113,8	121,3	122,5	130,8
Miasta z 500 tys. i więcej mieszkańców	111,15	124,63	148,03	98,44	166,9	160,46	170,08	136,56	137,21	152,42	141,04	142,22	133,72	139,21
<i>Dynamika</i>	100,0	112,1	133,2	88,6	150,2	144,4	153,0	100,0	100,5	111,6	103,3	104,1	97,9	101,9

KOMENTARZ: ze względu na zmianę agregacji kategorii wydatków w pozycji kultura i rekreacja w 2013 r. przyjęto, że rok 2006 stanowił 100% dla lat 2007–2012, natomiast rok 2013 stanowił 100% dla lat 2008–2019.

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie Głównego Urzędu Statystycznego (*Budżety gospodarstw... 2007, Budżety gospodarstw... 2008, Budżety gospodarstw... 2009, Budżety gospodarstw... 2010, Budżety gospodarstw... 2011, Budżety gospodarstw... 2012, Budżety gospodarstw... 2013, Budżety gospodarstw... 2014, Budżety gospodarstw... 2015, Budżety gospodarstw... 2016, Budżety gospodarstw... 2017, Budżety gospodarstw... 2018, Budżety gospodarstw... 2019, Budżety gospodarstw... 2020*).

W ujęciu nominalnym wydatki na kulturę i rekreację dynamiczniej wzrastały w latach 2006–2012 aniżeli w kolejnym okresie. W roku 2012 w porównaniu do 2006 wydatki na rekreację i kulturę wzrosły od 53% w gospodarstwach zlokalizowanych w miastach z 20–99 tys. mieszkańców do 74% w gospodarstwach domowych z miast z liczbą mieszkańców 100–199 tys. W latach 2013–2019 wzrost ten kształtował się od około 2% w wielkomiejskich gospodarstwach domowych do 31% w gospodarstwach domowych z 200–499 tys. mieszkańców.

W ujęciu realnym omawiane wydatki uległy zmniejszeniu w roku 2009 we wszystkich klasach miast obejmujących 20 tys. mieszkańców i więcej, a w najmniejszych miastach uległy zmniejszeniu w 2010 roku. Spadek wydatków na towary i usługi rekreacyjno-kulturalne zauważono też w 2018 r. W pozostałych latach odnotowano stabilizację lub wzrost wydatków realnych na towary i usługi rekreacyjno-kulturalne. W całym badanym okresie (lata 2008–2019) im w mniejszym mieście było zlokalizowane gospodarstwo domowe, tym bardziej wzrosły jego wydatki realne na rekreację i kulturę. W analizowanym okresie wydatki realne na kulturę i rekreację najczęściej wzrosły w najmniejszych miastach, tj. o około 24%, a najmniej w miastach z liczbą mieszkańców 200–499 tys. – o prawie 6%. W miastach z liczbą mieszkańców 500 tys. i więcej realne wydatki na rekreację i kulturę obniżyły się o 2,2% (tabela 3).

W kolejnym etapie badania dokonano analizy trendu liniowego poziomu wydatków na kulturę i rekreację w miejskich gospodarstwach domowych. Analizę tę przeprowadzono dla dwóch okresów – 2006–2012 oraz 2013–2019, a powodem takiego zabiegu były wspomniane wcześniej zmiany w metodyce agregacji kategorii wydatków. W latach 2006–2012 istotny statystycznie wzrost wydatków na rekreację i kulturę odnotowano w miastach z liczbą mieszkańców od 20 tys. do 499 tys. W najmniejszych i największych miastach zaobserwowano w tym czasie stabilizację omawianej kategorii wydatków.

Tabela 2

Trendy wydatków na rekreację i kulturę w polskich gospodarstwach domowych według wielkości miast w latach 2006–2019

Okres badania	2006–2012		2013–2019		2006–2019	
	trend liniowy	P	trend liniowy	P	trend liniowy	P
Miasta poniżej 20 tys. mieszkańców	4,51	0,1462	2,06	0,0574	0,122	0,2346
Miasta z 20–99 tys. mieszkańców	4,94	0,0044	1,61	0,4400	0,239	0,0113
Miasta z 100–199 tys. mieszkańców	6,5	0,0035	2,35	0,0949	0,192	0,0479
Miasta z 200–499 tys. mieszkańców	5,6	0,0034	4,83	0,0007	0,11	0,2807
Miasta z 500 tys. i więcej mieszkańców	9,5	0,0674	–0,33	0,8013	0,052	0,3932

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie Głównego Urzędu Statystycznego (*Budżety gospodarstw... 2007, Budżety gospodarstw... 2008, Budżety gospodarstw... 2009, Budżety gospodarstw... 2010, Budżety gospodarstw... 2011, Budżety gospodarstw... 2012, Budżety gospodarstw... 2013, Budżety gospodarstw... 2014, Budżety gospodarstw... 2015, Budżety gospodarstw... 2016, Budżety gospodarstw... 2017, Budżety gospodarstw... 2018, Budżety gospodarstw... 2019, Budżety gospodarstw... 2020*).

Z kolei w latach 2013–2019 istotne statystycznie zmiany w poziomie wydatków na kulturę i rekreację wystąpiły jedynie w miastach obejmujących od 200 tys. do 499 tys. mieszkańców. Uogólniając, w latach 2006–2019 w najmniejszych i największych miastach doszło do stabilizacji wydatków na kulturę i rekreację. Z kolei w miastach z liczbą mieszkańców od 200 tys. do 499 tys. zaobserwowano wzrost omawianej kategorii wydatków w kolejnych okresach (tabela 2).

Kultura i rekreacja w strukturze wydatków miejskich gospodarstw domowych

Udział wydatków na rekreację i kulturę w wydatkach na konsumpcję ogółem w miejskich gospodarstwach domowych ulega zwiększeniu wraz ze wzrostem liczby osób tworzących dane miasto. W 2019 r. w najmniejszych miastach (poniżej 20 tys. mieszkańców) udział wydatków na kulturę i rekreację w wydatkach na konsumpcję stanowił 6,3%, a w największych miastach 8,4%. Podobnie udział ten wzrasta w dochodzie rozporządzalnym. W 2019 r. w zależności od klasy miasta zamieszkania udział wydatków na kulturę i rekreację w dochodzie rozporządzalnym stanowił od 4,2% w najmniejszych miastach do 5,6% w największych ośrodkach miejskich.

W latach 2013–2019 zauważono, że udział wydatków na towary i usługi kulturalno-rekreacyjne w dochodzie rozporządzalnym uległ zmniejszeniu. Udział tych wydatków zmniejszył się od 0,4 p.proc w miastach z liczbą mieszkańców 200–499 tys. mieszkańców do 1,2 p.proc w miastach z 500 tys. i większą liczbą mieszkańców. Z kolei w kolejnym okresie, czyli w latach 2013–2019 udział wydatków omawianej kategorii w wydatkach na konsumpcję w mniejszych miastach wykazał stabilizację, w miastach z liczbą mieszkańców od 200 tys. do 499 tys. uległ zwiększeniu o 0,4 p.proc, a w największych miastach uległ zmniejszeniu o 0,6 p.proc. (tabela 4).

Obniżający się udział wydatków na kulturę i rekreację może mieć wiele przyczyn. Jedną z nich jest zapewne rozwój bezpłatnej infrastruktury rekreacyjnej dostępnej w miastach, która to może zapewnić zaspokojenie potrzeb w zakresie wolnego czasu, wpływając tym samym na jego urozmaicenie oraz na zdrowie publiczne. Inną przyczyną jest współczesny rozwój technologii informacyjno-telekomunikacyjnych, który wpływa na zastępowanie aktywnego wypoczynku biernym w postaci spędzania czasu w Internecie. W badaniu Drozdowskiej, Leśniak-Johann i Marak (2018) wykazano, że studenci wrocławskich uczelni najczęściej swój czas wolny poświęcali na przeglądanie Internetu, słuchanie muzyki i spacerowanie (ponad 80% ankietowanych). Dużym zainteresowaniem wśród młodych osób cieszyły się też przejażdżki rowerowe (Piekut i Gorczycka 2020, Drozdowska, Leśniak-Johann i Marak 2018). Wszystkie te aktywności związane są raczej z jednorazową opłatą za sprzęt (rower), co też nie uwidacznia się w miesięcznych wydatkach gospodarstw domowych, a opłaty za Internet obejmuje inna kategoria wydatków w budżetach gospodarstw domowych (wydatki na łączność).

Tabela 3

Wydatki na rekreację i kulturę w miejskich gospodarstwach domowych w ujęciu realnym w latach 2007–2019 (w %)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2008–2019
Klasa miasta zamieszkania													
Miasta poniżej 20 tys. mieszkańców	116,6	151,7	70,4	103,4	103,4	79,7	100,6	104,3	118,1	96,7	89,4	108,9	123,9
Miasta z 20–99 tys. mieszkańców	113,9	85,6	130,3	100,4	102,6	78,1	101,5	138,1	83,0	107,7	88,3	103,8	117,3
Miasta z 100–199 tys. mieszkańców	119,2	85,6	119,6	103,1	105,6	71,8	109,9	100,6	108,4	109,4	87,4	98,4	107,5
Miasta z 200–499 tys. mieszkańców	104,7	91,6	120,5	102,4	99,0	72,6	95,2	104,6	114,4	105,1	100,1	103,8	105,9
Miasta z 500 tys. i więcej mieszkańców	116,9	65,7	168,2	95,2	105,4	77,7	99,5	110,3	94,3	99,4	93,2	101,3	97,8

KOMENTARZ: do obliczenia realnych wydatków wykorzystano skorygowaną stopę inflacji, jednakową dla wszystkich gospodarstw domowych. Wydatki realne liczono jako iloraz dynamiki dochodów nominalnych i wskaźników cen.

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie Głównego Urzędu Statystycznego (*Budżety gospodarstw... 2007, Budżety gospodarstw... 2008, Budżety gospodarstw... 2009, Budżety gospodarstw... 2010, Budżety gospodarstw... 2011, Budżety gospodarstw... 2012, Budżety gospodarstw... 2013, Budżety gospodarstw... 2014, Budżety gospodarstw... 2015, Budżety gospodarstw... 2016, Budżety gospodarstw... 2017, Budżety gospodarstw... 2018, Budżety gospodarstw... 2019, Budżety gospodarstw... 2020*).

Tabela 4

Udział wydatków na rekreację i kulturę w wydatkach na konsumpcję ogółem oraz w dochodach rozporządzalnych w wybranych latach 2006–2019 w miejskich gospodarstwach domowych

Wielkość miasta	Udział wydatków na kulturę i rekreację w:	2006	2007	2008	2012	2013	2017	2018	2019
Miasta poniżej 20 tys. mieszkańców	wydatkach na konsumpcję ogółem	6,2	6,9	7,4	7,6	6,3	6,8	6,1	6,3
	dochodach rozporządzalnych	5,7	6,1	6,2	6,0	5,0	4,8	4,2	4,2
Miasta z 20-99 tys. mieszkańców	wydatkach na konsumpcję ogółem	7,3	7,5	8,3	8,3	6,6	7,4	6,7	6,7
	dochodach rozporządzalnych	6,5	6,6	6,8	6,6	5,2	5,4	4,7	4,5
Miasta z 100-199 tys. mieszkańców	wydatkach na konsumpcję ogółem	7,6	8,4	9,4	9,6	7,1	8,2	6,7	7,1
	dochodach rozporządzalnych	6,8	7,5	7,8	7,7	5,6	5,9	5,2	4,7
Miasta z 200-499 tys. mieszkańców	wydatkach na konsumpcję ogółem	8,4	9,2	9,5	9,5	7,1	7,5	7,1	7,5
	dochodach rozporządzalnych	7,3	7,9	7,7	7,3	5,5	5,3	5,3	5,1
Miasta z 500 tys. i więcej mieszkańców	wydatkach na konsumpcję ogółem	10,1	10,3	11,3	11,3	9,0	9,4	8,6	8,4
	dochodach rozporządzalnych	8,7	8,8	9,3	8,5	6,8	6,4	5,9	5,6

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie Głównego Urzędu Statystycznego (*Budżety gospodarstw... 2007, Budżety gospodarstw... 2008, Budżety gospodarstw... 2009, Budżety gospodarstw... 2013, Budżety gospodarstw... 2014, Budżety gospodarstw... 2018, Budżety gospodarstw... 2019, Budżety gospodarstw... 2020*).

Wydatki w miejskich gospodarstwach domowych według cech demograficznych i społeczno-ekonomicznych

Korzystanie z komercyjnych usług rekreacyjnych i kulturalnych jest zróżnicowane w zależności od wielu zmiennych społeczno-ekonomicznych i demograficznych. Dla współczesnego człowieka czas wolny stanowi dobro konsumpcyjne i często dochodzi do manifestacji pozycji społecznej poprzez sposób zagospodarowania czasu wolnego (Mokras-Grabowska 2015). I tak na przykład osoby pracujące na własny rachunek, aspirując do wyższego statusu, starają się podnieść rangę swojej pozycji, uczestnicząc w wydarzeniach kulturalnych, przez odwiedzanie oper, filharmonii (Fal 2013).

Jak wynika z indywidualnych danych z badania budżetów gospodarstw domowych GUS, poziom wydatków na rekreację i kulturę w gospodarstwach domowych zróżnicowany jest w zależności od wielkości miasta, tj. istotnie statystycznie ($p < \alpha$, $\alpha = 0,05$) odróżnił się poziom wydatków w miastach z liczbą mieszkańców 500 tys. i więcej od pozostałych miast. W mniejszych miastach (poniżej 500 tys. mieszkańców) nie zauważono istotnych różnic w poziomie omawianej kategorii wydatków. Na poziom wydatków na rekreację i kulturę wpływa region zamieszkania. Największe wydatki na rekreację

i kulturę ponosili mieszkańcy miast zlokalizowanych w Polsce centralnej (317 zł) i południowej (244 zł), a najmniejsze – w regionie północno-zachodnim (181 zł) i wschodnim (184 zł). W regionie centralnym i południowym odnotowano istotnie większe wydatki na rekreację i kulturę w porównaniu do pozostałych regionów ($p < \alpha$, $\alpha = 0,05$).

Priorytetową rolę w poziomie i strukturze wydatków gospodarstw domowych odgrywa poziom dochodu rozporządzalnego. Przy niekorzystnej sytuacji dochodowej gospodarstwa domowe przeznaczają dochód przede wszystkim na zaspokojenie potrzeb podstawowych, do których zaliczają się m.in. wydatki na zakup żywności i utrzymanie mieszkania. Wraz ze wzrostem dochodu rozporządzalnego wzrasta rola usług wśród nabywanych dóbr, w tym towarów i usług rekreacyjno-kulturalnych. Dzielać badaną zbiorowość mieszczan na pięć równolicznych grup (grupy kwintylowe), wykazano, że w 2016 r. w I grupie (najuboższej) średnie miesięczne wydatki na rekreację i kulturę wyniosły 122 zł, w IV grupie – 206 zł, a w V grupie (najzamożniejszych) – 415 zł. Istotnych statycznie różnic w poziomie wydatków na kulturę i rekreację ($p \geq \alpha$, $\alpha = 0,05$) nie zauważono jedynie między I i II grupą kwintylową oraz II i III grupą kwintylową.

Wykształcenie osoby prowadzącej gospodarstwo domowe to kolejna zmienna istotnie statycznie ($p < \alpha$, $\alpha = 0,05$) różnicująca poziom wydatków na rekreację i kulturę. W 2016 r. w miejskich gospodarstwach domowych prowadzonych przez osoby z najniższym poziomem wykształcenia na rekreację i kulturę przeznaczano 79 zł, podczas gdy w gospodarstwach osób z wyższym wykształceniem ponad pięciokrotnie więcej, tj. 406 zł. W badaniach Haq, Ullah i Sajjad (2019) wskazano, iż większe dochody i wyższe wykształcenie pozytywnie wpływają na poziom wydatków na kulturę i rekreację.

Poziom wydatków na rekreację i kulturę różnicuje wiek badanych. W 2016 r. największe wydatki ponoszono w gospodarstwach osób 30–40 lat (352 zł) oraz 40–50 lat (345 zł), a najmniejsze w gospodarstwach osób po 70. roku życia (119 zł). Nie odnotowano istotnych różnic ($p \geq \alpha$, $\alpha = 0,05$) jedynie między grupami osób najmłodszych (do 30. roku życia) a osobami w wieku 50–70 lat (wydatki w tych gospodarstwach oscylowały na poziomie 173–218 zł).

Poziom wydatków na rekreację i kulturę różnicowała także płeć badanych. Mężczyźni istotnie ($p < \alpha$, $\alpha = 0,05$) więcej (259 zł) wydawali na towary i usługi związane z kulturą i rekreacją w porównaniu do kobiet (198 zł). Z kolei w badaniach z innych krajów (Lazzaro i Frateschi 2017, Seaman 2006, Haq, Ullah i Sajjad 2019) dotyczących wydatków na kulturę wykazano, że to kobiety są bardziej zainteresowane uczestnictwem w wydarzeniach kulturalnych niż mężczyźni.

Poziom wydatków na rekreację i kulturę różnicował też stan cywilny osób prowadzących miejskie gospodarstwa domowe ($p < \alpha$, $\alpha = 0,05$). W gospodarstwach domowych osób w stanie wdowieństwa wydawano istotnie statycznie mniej (102 zł) na rekreację i kulturę w porównaniu do miejskich gospodarstwach domowych prowadzonych przez osoby w związkach małżeńskich (283 zł). W pozostałych typach miejskich gospodarstw domowych wyróżnionych według stanu cywilnego osoby (osoby stanu wolnego, osoby rozwiedzione i w separacji) na rekreację i kulturę przeznaczano 204–210 zł.

Zakończenie

Niezależnie od wielkości ośrodka miejskiego powinny być rozwijane sposoby zagospodarowania czasu wolnego dla mieszkańców, co wpływa na podnoszenie ich jakości życia. Możliwości zaspokojenia potrzeb miejskich konsumentów są wyznaczone między innymi przez dostępność do infrastruktury jednostek rekreacyjno-kulturalnych. Poszukiwanie rozwiązań, które służą projektowaniu i realizowaniu przedsięwzięć dotyczących rozbudowy, przebudowy, modernizacji bądź utworzenia nowych obiektów rekreacyjno-kulturalnych zaspokajających potrzeby mieszkańców miast mogą pozytywnie wpłynąć na zdrowie fizyczne i psychiczne oraz na rozwój intelektualny osób z nich korzystających.

Celem opracowania było pogłębienie wiedzy z zakresu kształtowania się konsumpcji towarów i usług kulturalno-rekreacyjnych wśród mieszkańców miast, ze wskazaniem współzależności między poziomem i strukturą tej konsumpcji a determinującymi ją czynnikami ekonomiczno-społecznymi i demograficznymi. Zastosowane metody badawcze i wykorzystane dane źródłowe GUS umożliwiły osiągnięcie powyższego celu.

Zauważono, że im większe było miasto, tym więcej stanowiły wydatki na kulturę i rekreację w wydatkach na konsumpcję ogółem i w dochodzie rozporządzalnym w tych gospodarstwach domowych. Usługi rekreacyjno-kulturalne stanowią potrzeby wyższego rzędu i wydatki na nie zwiększają się dopiero po zaspokojeniu potrzeb podstawowych (żywność, utrzymanie mieszkania, zdrowie). Tak więc korzystniejsza sytuacja dochodowa w wielkomiejskich gospodarstwach domowych znajduje odzwierciedlenie w wyższym poziomie wydatków na kulturę i rekreację w budżecie domowym.

W latach 2006–2019 mieszkańcy większych miast, tj. powyżej 199 tys., przeznaczali coraz więcej środków na rekreację i kulturę. W mniejszych miastach zauważono stabilizację wydatków w obszarze dóbr rekreacyjno-kulturalnych. Może to być konsekwencją zarówno skromniejszej sytuacji finansowej mieszkańców mniejszych miast, jak i mniejszych możliwości zaspokojenia tych potrzeb wynikających ze skromniejszej oferty obiektów rekreacyjno-kulturalnych w ich miejscu zamieszkania. Wydatki na rekreację i kulturę stanowią tę kategorię wydatków, która zaspokaja potrzeby wyższego rzędu. Dzięki zaspokojeniu potrzeb rekreacyjno-kulturalnych dochodzi do poprawy jakości życia, co potwierdza zasadność inwestowania środków finansowych w tym obszarze.

Na korzystanie z towarów i usług rekreacyjno-kulturalnych przez mieszkańców miast wpływa wiele zmiennych, w tym wykształcenie, płeć oraz wiek osoby odniesienia¹ w gospodarstwie domowym. Wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia osób wzrasta rola rekreacji i kultury w ich wydatkach konsumpcyjnych. Osoby młodsze, w szczególności między 30. a 50. rokiem życia, przeznaczają większą część swoich dochodów na rekreację i kulturę.

¹ Osoba odniesienia to osoba, która ukończyła 16. rok życia i osiąga w dłuższym okresie stały, najwyższy wśród wszystkich członków gospodarstwa domowego dochód przeznaczony na potrzeby członków gospodarstwa domowego (Barlik, Lewandowska i Siwak 2018).

Zauważono też, że w gospodarstwach prowadzonych przez mężczyzn przeznaczano więcej na potrzeby rekreacyjno-kulturalne niż w gospodarstwach prowadzonych przez kobiety, choć wyniki badań innych autorów nie potwierdziły takich zachowań. W przeprowadzonym badaniu wyniki takie mogą być efektem struktury demograficznej obu typów gospodarstw domowych. W Polsce często to mężczyzna zarabia więcej niż kobieta, a więc stanowi on osobę odniesienia gospodarstwa domowego. Gospodarstwa prowadzone przez mężczyzn obejmują stosunkowo młodsze osoby (gospodarstwa domowe młodszych osób), które częściej korzystają z tego typu usług, mają też korzystniejszą sytuację dochodową. Z kolei gospodarstwa domowe prowadzone przez kobiety to niejednokrotnie gospodarstwa samotnych osób w wieku emerytalnym, gdzie sytuacja materialna jest mniej korzystna.

Ograniczeniem przeprowadzonego badania jest fakt łącznej agregacji wydatków na towary i usługi związane zarówno z rekreacją, jak i z kulturą. Uniemożliwiło to wnioskowanie o wydatki na kulturę i wydatki na rekreację rozdzielnie i wskazanie na rodzaje towarów i usług, którymi są zainteresowane osoby z poszczególnych typów gospodarstw domowych.

Bibliografia

- Barlik, Maria, Barbara Lewandowska i Krystyna Siwiak. 2018. *Zeszyt metodologiczny. Badanie budżetów gospodarstw domowych*. Warszawa: GUS.
- Bromley, Rosemary D., Andrew R. Tallon i Colin J. Thomas. 2003. Disaggregating the space-time layers of city-centre activities and their users. *Environment and Planning A*, 35(10), 1831–1851. DOI:10.1068/a35294.
- Budżety gospodarstw domowych w 2006 r.* 2007. Warszawa: GUS.
- Budżety gospodarstw domowych w 2007 r.* 2008. Warszawa: GUS.
- Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.* 2009. Warszawa: GUS.
- Budżety gospodarstw domowych w 2009 r.* 2010. Warszawa: GUS.
- Budżety gospodarstw domowych w 2010 r.* 2011. Warszawa: GUS.
- Budżety gospodarstw domowych w 2011 r.* 2012. Warszawa: GUS.
- Budżety gospodarstw domowych w 2012 r.* 2013. Warszawa: GUS.
- Budżety gospodarstw domowych w 2013 r.* 2014. Warszawa: GUS.
- Budżety gospodarstw domowych w 2014 r.* 2015. Warszawa: GUS.
- Budżety gospodarstw domowych w 2015 r.* 2016. Warszawa: GUS.
- Budżety gospodarstw domowych w 2016 r.* 2017. Warszawa: GUS.
- Budżety gospodarstw domowych w 2017 r.* 2018. Warszawa: GUS.
- Budżety gospodarstw domowych w 2018 r.* 2019. Warszawa: GUS.
- Budżety gospodarstw domowych w 2019 r.* 2020. Warszawa: GUS.
- Drozdowska, Marta, Małgorzata Leśniak-Johann i Janusz Marak. 2018. *Wykorzystanie czasu wolnego przez studentów wrocławskich uczelni*. Wrocław: Wyższa Szkoła Handlowa we Wrocławiu.
- Fał, Michał. 2013. *Powiedz, jak spędzasz niedzielę, a powiem ci kim jesteś, czyli o czasie wolnym Polaków*. Dostęp: 28.11.2020. <https://natemat.pl/62949,powiedz-jak-spedzasz-niedziele-a-powiem-ci-kim-jestes-czyli-o-czasie-wolnym-polakow#>.
- Haq, Zahhr Ul, Zia Ullah i Sajjad. 2019. Households' participation in and expenditure on recreation and tourism in Pakistan. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 24(3), 206–218. DOI: 10.1080/10941665.2018.1557227.
- Kot, Stanisław, Jacek Jakubowski i Andrzej Sokołowski. 2011. *Statystyka. Wyd. II*. Warszawa: Difin.
- Kruszyńska, Ewa i Joanna Poczta. 2019. Hierarchy of Factors Affecting the Condition and Development of Sports and Recreation Infrastructure – Impact on the Recreational Activity and Health of the Residents

- of a City (Poznan Case Study). *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 16(4), 556. DOI:10.3390/ijerph16040556.
- Lazzaro, Elisabetta i Carlofilippo Frateschi. 2017. Couples' arts participation: assessing individual and joint time use. *Journal of Cultural Economics*, 41(1), 47–69. DOI: 10.1007/s10824-015-9264-3.
- Mackenbach, Joreintje D. et al. 2018. Exploring the cross-sectional association between outdoor recreational facilities and leisure-time physical activity: the role of usage and residential self-selection. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 15(1), 55. DOI: 10.1186/s12966-018-0689-x.
- Metody statystycznej analizy wielowymiarowej w badaniach marketingowych*, red. Eugeniusz Gatnar i Marek Walesiak. 2004. Wrocław: Wyd. Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu.
- Mokras-Grabowska, Justyna. 2015. Czas wolny w dobie postmodernizmu. *Folia Turistica*, 34, 11–30.
- Piekut, Marlena i Karolina Gorczycka. 2020. Miejska infrastruktura rekreacyjna a praktyki rekreacyjne mieszkańców miasta – przypadek Płocka. W: *Materialne i infrastrukturalne uwarunkowania jakości życia w Polsce i Ukrainie*, red. Marlena Piekut, Natalia Antoniuk, 64–81. Płock: Politechnika Warszawska.
- Rochmińska, Agnieszka i Kalina Pędziwiatr. 2017. Infrastruktura społeczna a zaspokojenie potrzeb mieszkańców gminy Stryków. *Space – Society – Economy*, 21, 31–49. DOI:10.18778/1733-3180.21.02.
- Seaman, Bruce A. 2006. Empirical studies of demand for the performing arts. *Handbook of the Economics of Art and Culture*, 1, 415–472. DOI: 10.1016/S1574-0676(06)01014-3.
- Sieńko-Awierianów, Elżbieta, Ewa Głowacka i Monika Chudecka. 2016. Wpływ rozwoju infrastruktury sportowo-rekreacyjnej na jakość życia mieszkańców w gminie Dobra. *Handel Wewnętrzny*, 6(365), 389–398.
- Smith, Ben J. et al. 2019. A longitudinal study examining uptake of new recreation infrastructure by inactive adults. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 16, 59. DOI: 10.1186/s12966-019-0823-4.
- Szołtysek, Jacek. 2011. *Kreowanie mobilności mieszkańców miast*. Wolters Kluwer.
- Wątroba, Wiesław. 2009. *Spółczesność konsumpcyjna*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego.